

НАУЧНОТО НАСЛЕДСТВО НА ПРОФ. Д.Ф.Н. ИВАН КУЦАРОВ И ПОСТИЖЕНИЯТА НА ПЛОВДИВСКАТА ШКОЛА ПО МОРФОЛОГИЯ И ФУНКЦИОНАЛНА ГРАМАТИКА

КРАСИМИРА ЧАКЪРОВА, ВАСИЛ СТАМЕНОВ

ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“

krasian@uni-plovdiv.bg; v.stamenov@uni-plovdiv.bg

В статията са представени научните постижения на проф. д.ф.н. Иван Куцаров в областта на морфологията на съвременния български език, функционално-семантичната граматика, славистиката. В хода на изложението е поставен акцент върху създадената от И. Куцаров Пловдивска школа по морфология и функционална граматика.

Ключови думи: Иван Куцаров; морфология; функционално-семантична граматика; Пловдивска школа

THE SCIENTIFIC LEGACY OF PROF. D.SC. IVAN KUTSAROV AND THE ACHIEVEMENTS OF THE PLOVDIV LINGUISTIC SCHOOL OF MORPHOLOGY AND FUNCTIONAL GRAMMAR

KRASIMIRA CHAKAROVA, VASIL STAMENOV

PAISII HILENDARSKI UNIVERSITY OF PLOVDIV

krasian@uni-plovdiv.bg; v.stamenov@uni-plovdiv.bg

The article presents the scientific achievements of Prof. D.Sc. Ivan Kutsarov in the field of modern Bulgarian morphology, functional-semantic grammar and Slavic studies. Special emphasis has been placed on the development of the Plovdiv linguistic school of morphology and functional grammar established by Ivan Kutsarov.

Keywords: Ivan Kutsarov; morphology; functional-semantic grammar; Plovdiv linguistic school

Професионалната и творческата биография на Иван Куцаров са тясно свързани със съдбата на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, където той работи почти половин век (от 1974 до 2019 г.). В първите години води семинарните занятия по фонетика, лексикология и морфология, по-късно започва да чете лекции по сравнителна граматика на славянските езици, по дисциплината „Увод в славянската филология“ и по морфология на съвременния български език, където впоследствие се съсредоточават

творческите му търсения. Провежда и общи курсове по съвременен български език за педагогическите специалисти и за студенти с втора специалност „Българска филология“, както и спецкурсовете *Преизказването в българския език*, *Функционална граматика*, *Теория на морфологичните категории*. В качеството си на гост лектор преподава и в други български висши училища – Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Бургаския свободен университет, Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“, филиала на Пловдивския университет в Кърджали.

И. Куцаров се утвърждава като специалист по морфология на съвременния български език, по функционално-семантична граматика, по сравнителна граматика на славянските езици и история на славистиката. Интересите на изследователя към българската морфологична система проличават още в кандидатската му дисертация, посветена на явлението *преизказаност* („Явлението преизказаност и преизказването в славянските езици“). Негова несъмнена заслуга е реабилитирането на концепцията на Ю. Трифонов и на ранния Л. Андрейчин (Андрейчин/Andreychin 1938/2010) за самостоятелен характер на категорията, в рамките на която функционират специфичните за българския език преизказни форми. В случая не става дума за субективномодално значение (както се твърди в редица граматика), а за маркирания член на отделна морфологична категория, наречена *вид на изказването*. Изборът на новото название на категорията, основаваща се на отношението между говорещото лице и изказването, е мотивиран от желанието на И. Куцаров да покаже, че тя е различна от морфологичната категория *наклонение*, наричана в българското езикознание „начин на изказване“ или само „начин“. Главното значение на немаркираната грамама в опозицията *преизказаност : непреизказаност* е дефинирано като *прякоизказаност* (Куцаров/Kutsarov 1984).

Характерно за част от научните разработки на автора е, че в тях е приложен функционално-семантичният подход към езиковите факти. Впрочем именно И. Куцаров е първият български лингвист, който в своите публикации използва постиженията на Санктпетербургската школа по функционална граматика и доказва по категоричен начин, че тази граматика е твърде интересна и полезна, тъй като сполучливо съчетава два подхода – от формата към съдържанието и от съдържанието към формата.

Новата методика първоначално е използвана от автора в статиите „Преизказни модификатори в южните славянски езици“; „Преизказни модификатори в източните славянски езици“; „Преизказни модификатори в западните славянски езици“ (Куцаров/Kutsarov 1978); „Към въпроса за функционално-семантичните категории и взаимодействието помежду им“ (Куцаров/Kutsarov 1979); „Теорията за функционално-семантичните категории като основа за синхронно описание на българския език“ (Куцаров/Kutsarov 1980a); „Морфологоцентричният вариант на функционалната гра-

матика – предимства и недостатъци“ (Куцаров/Kutsarov 1986) и др., както и в монографията „Преизказването в българския език“ (Куцаров/Kutsarov 1984).

„Очерк по функционално-семантична граматика на българския език“ (Куцаров/Kutsarov 1985) е едно от най-известните и най-цитираните граматични съчинения на И. Куцаров. В него за първи път в българското езиковедство е направен сполучлив опит за анализ на цялата съвкупност от езикови средства, с помощта на които може да бъде изразено конкретно граматично значение. Авторът предлага функционално-семантичните категории да бъдат разделени в три групи: глаголни – *персоналност, темпоралност, коментативност, залоговост, статусност, аспектиалност*; именни – *детерминативност, компаративност, казуалност* и общи – *генеричност, квантитативност*. Солидаризирайки се с по-ранните постановки на руския лингвист А. В. Бондарко, той приема, че ядро на функционално-семантичното поле е морфологична (или лексикално-граматична) категория, която съсредоточава в себе си специални средства за изразяване на съдържанието, свойствено за конкретна функционално-семантична категория, и представлява високоорганизирана затворена система. Основна цел на научното изложение е не само представянето на тези специални средства, но и тяхното пресистематизиране в съзвучие с най-новите тенденции в съвременната теоретична лингвистика. Наред с ядрените модификатори на различните граматични значения са представени и периферийните езикови средства (акцентологични, лексикални, словообразователни, синтактични и др.), които ги изразяват. Терминът „модификатори“ е предложен именно от И. Куцаров, а утвърждаването на това понятие е част от приносите на автора в областта на функционалната граматика.

И. Куцаров представя собствена концепция, свързана със значението на т.нар. перфектовидни граматични образувания от типа *пишел е, щял е да пише* и др. Той защитава тезата, че в морфологичната система на съвременния български език съществува трета маркирана грамема, наречена *конклузив* (умозаклучително наклонение), която изразява субективно отношение на говорещото лице към действието и участва в привативна опозиция с немаркираната грамема индикатив. За формален показател на това наклонение авторът посочва актуализираната чрез *-л* имперфектна морфема, допълвайки твърдението си с важното уточнение, че конклузивните форми последователно „задържат“ сегашната форма на спомагателния глагол *съм* във всички лица и числа. В монографията „Едно екзотично наклонение на българския глагол“ (Куцаров/Kutsarov 1994) е представена парадигмата на умозаклучителното наклонение, анализирани са и алтернативните езикови средства, с помощта на които говорещият би могъл да изрази предположение или умозаклучение за действие (или резултат от действие), извършено в миналото, въз основа на налични данни. И. Куцаров изразява специфично мнение за мястото на граматичните образувания

от типа *бил четял, бил писал, щял бил да пише, щял бил да е писал, щял бил да е писан* и др. в глаголното спрежение. Според изследователя в цитираните форми се комбинират маркерите на две грамеми: конклузив и ренатив, които са част от самостоятелните морфологични категории *наклонение* и *вид на изказването*. По този начин е обяснен нюансът на недоверие към съобщавания факт, който разглежданите граматични образувания могат да придобият, ако са произнесени с подходяща интонация.

За пръв път в българското езикознание Иван Куцаров предлага дефиниции на всички глаголни морфологични категории, изхождайки от единни критерии. За целта той използва известната схема на Р. О. Якобсон, включваща термините *съобщаван факт, факт на съобщаването, участници в съобщавания факт* и *участници във факта на съобщаването*, като добавя *действие, резултат и реалност*, за да представи отношението, на което се основават категориите *таксис, вид на действието* и *статус*. В своите изследвания авторът се ръководи от принципа на А. И. Смирницки, свързан с невъзможността в една словоформа да бъдат съчетани маркерите на две значения от една и съща морфологична категория. Той смята, че темпоралният модел на Ю. Трифонов, утвърден в българското езикознание от Л. Андрейчин, е пример за хиперкатегория, и предлага вместо него да бъдат обособени три самостоятелни морфологични категории: *време, вид на действието* и *таксис* (вж. Куцаров/Kutsarov, цит. по Бояджиев, Куцаров, Пенчев/Boyadzhiev, Kutsarov, Penchev 1999, а също и Куцаров/Kutsarov 2007). Същинските темпорални грамеми според изследователя са три: минало, сегашно и бъдеще време. Поради тази причина пояснението „свършено“ не се употребява от него, защото формите от типа *писах, бидох писан* и т.н. се разглеждат като единствените граматични образувания, изразяващи значението *абсолютна предходност*. Многогодишните проучвания на И. Куцаров върху цялата морфологична система на съвременния български език са представени в редица публикации, най-известната от които е „Теоретична граматика на българския език. Морфология“ (Куцаров/Kutsarov 2007).

И. Куцаров има задълбочени интереси и в областта на славянското езикознание. Първата му книга „Увод в славянската филология. Езиковедска славистика“ (Куцаров/Kutsarov 1980), както и последната – „Световните форуми на славянската филология“ (Куцаров/Kutsarov 2015), наред с множество статии и студии, са посветени именно на тази проблематика. Особено приносно е фундаменталното му изследване „Славяните и славянската филология“ (Куцаров/Kutsarov 2002), представящо историята на славистиката с акцент върху творческите постижения на редица изтъкнати учени слависти като А. Востоков, Й. Добровски, Б. Копитар, П. Й. Шафарик, Ф. Миклошич, В. Ягич и др., както и на съвременните славистични центрове в цял свят. Включена е и пространна хронология на международните славистични конгреси, семинари и други научно-образователни форуми.

Проф. д.ф.н. И. Куцаров има изключителен принос в областта на съвременната лингвистика не само заради своите научни постижения, но и поради факта, че успява да създаде две научни школи: по морфология и по функционална граматика. Като преподавател в ПУ „Паисий Хилендарски“ той работи активно със студенти, които имат задълбочени интереси в областта на българската морфология и функционално-семантичната граматика. Някои от тях стават негови дипломанти, а по-късно – докторанти. Основната част от настоящия щатен състав на Катедрата по български език и на Катедрата по славистика в Пловдивския университет са бивши студенти на проф. Куцаров. Някои от тях (проф. д.ф.н. Вера Маровска, проф. д.ф.н. Ваня Зидарова, доц. д.ф.н. Константин Куцаров, доц д-р Красимира Чакърва, гл. ас. д-р Бистра Дикова, гл. ас. д-р Лилия Иванова, ас. д-р Милена Видралска, ас. д-р Десислава Димитрова и др.) съсредоточават творческите си търсения именно в областта на българската морфология. Негови възпитаници са и голяма част от членовете на останалите филологически катедри: проф. д.ф.н. Христина Тончева, доц. д-р Антоанета Джелилова, проф. д.ф.н. Жоржета Чолакова, проф. д.ф.н. Татяна Ичевска, проф. д.ф.н. Иван Русков, проф. д-р Запрян Козлуджов, доц. д-р Живко Иванов, доц. д-р Дияна Николова, доц. д-р Светла Черпокова, доц. д-р Фани Бойкова, гл. ас. д-р Здравко Дечев, гл. ас. д-р Ана Маринова и др. В продължение на почти две десетилетия И. Куцаров подкрепя дейността на единствения в България Лингвистичен клуб, обединяващ студенти и докторанти с трайни интереси в областта на езикознанието. Ръководител на Клуба е пряката ученичка на проф. Куцаров доц. д-р Красимира Чакърва.

Някои от учениците на проф. Куцаров реализират творческите си търсения в областта на глаголната и именната морфология, като предлагат оригинални решения на ред актуални въпроси в българската лингвистика. Вера Маровска съсредоточава научния си интерес върху проблемите на новобългарския перфект. През 1991 г. тя защитава кандидатска дисертация на тема: „Система на перфектните глаголни форми в съвременния български език“. По-късно изследователката посвещава специализирани статии на перфектовидните граматични образувания, както и монографично съчинение – „Новобългарският перфект“ (2005). Нова трактовка на взаимодействието между именната морфологична категория *положение* и глаголната морфологична категория *таксис* е представена в книгата на В. Маровска „Референция и рефериране в света на езика“ (2013). Авторката предлага оригинална концепция за организацията на категорията *таксис* в съвременния български език, в която функционират две маркирани таксисни грамеми: свидетелски и дистантен таксис. В. Зидарова е автор на изследвания, в които обект на анализ е проблемът за детерминацията в българския език: „За някои особености на плана на изразяване на категорията определеност – неопределеност“ (1984); „Типологична характеристика на детерминацията и нейните изразни средства в съвременния бъл-

гарски книжовен език“ (1996) и др., както и на монографията „Семантика и прагматика на именната детерминация в българския език“ (2018).

Към част от дискуссионните въпроси на българската морфологична система насочва вниманието си доц. д-р Красимира Чакърова. Тя е автор на редица статии и студии на морфологична тематика: „Помагало по българска морфология“ (2000); „Към въпроса за парадигматичната природа на някои спорни вербални съчетания в съвременния български език, или за „граничните“ зони в граматиката“ (Чакърова/Chakarova 2001a); „Повелителните да-конструкции в съвременния български език и проблемът за „българския конюнктив“ (Чакърова/Chakarova 2008); „За статута на конструкциите от типа *съм* + минало страдателно причастие“ (Чакърова/Chakarova 2013); „Към въпроса за противопоставянето аорист – имперфект в съвременния български език“ (Чакърова/Chakarova 2015) и мн. др. В книгата си „Аспектуалност и количество“ (Чакърова/Chakarova 2003) изследователката защитава тезата, че в съвременния български език съществува криптотипната морфологична категория „повторяемост“, която представлява същинското граматично ядро на глаголният вид.

Доц. д.ф.н. Константин Куцаров продължава делото на проф. Иван Куцаров в областта на българската морфология. Сред трудовете му се открояват монографиите „Българското причастие“ (Куцаров/Kutsarov 2012) и „Българските лексемни класове и учението за частите на речта“ (Куцаров/Kutsarov 2022). Автор е на статии, в които обект на анализ са проблеми на морфологичната система на съвременния български език: „Свидетелственост – грамема в категорията вид на изказването“ (Куцаров/Kutsarov 1998); „Сегашно страдателно причастие в съвременния български език“ (Куцаров/Kutsarov 2001); „Няма минало несвършено деятелно причастие“ (Куцаров/Kutsarov 2008); „Категорията залог в рамките на причастната система на съвременния български език“ (Куцаров/Kutsarov 2013) и др. В тях се откриват някои иновативни идеи: причастията се разглеждат като самостоятелна част на речта, представя се триграмемен модел на категорията *вид на изказването*, предложена е алтернативна класификация на класовете думи.

Теоретичните принципи на Пловдивската морфологична школа успешно се използват при осъществяването на съпоставителни изследвания. Б. Дикова е автор на редица статии, в които обект на изследване са проблеми на българската и чешката морфологична система: „Към въпроса за преносните употреби на формата за сегашно време в българския и чешкия език“ (Дикова/Dikova 2001); „Грамматическите транспозиции по лице и число в българския и чешкия език“ (Дикова/Dikova 2002); „Българското бъдеще време в миналото и функционалните му съответствия в чешкия език“ (Дикова/Dikova 2003); „Транспозициите по таксис в българския език и функционалните им съответствия в чешкия език“ (Дикова/Dikova 2006) и др. Съпоставителен характер има дисертацията на Елена Любенова „Проб-

леми на омонимията (върху материал от български, руски и чешки)“, защитена през 1999 г. Изследователката е автор на книгите „Формално моделиране на лексикалната омонимия“ (Любенова/Lyubenova 2001); „Помагало по сравнителна граматика на славянските езици“ (Любенова/Lyubenova 2001); „Граматика на горнолужишкия език“ (Любенова/Lyubenova 2003); „Семантика на творителния падеж в горнолужишкия език“ (Любенова/Lyubenova 2006).

През 2008 г. е защитена докторската дисертация на Лилия Иванова на тема „Плусквामперфектът в славянските езици (с особен оглед на българския и полския език)“ с научен ръководител проф. Иван Куцаров. На морфологични въпроси са посветени и други изследвания на авторката: „За ролята на лексикалните средства при изразяването на темпоралност в българския и полския език“ (Иванова/Ivanova 2012a); „За резултативността в полския език (в съпоставка с българския език)“ (2012b); „Семантични типове темпорални наречия в българския и полския език“ (Иванова/Ivanova 2015) и др.

Съпоставителният метод е използван и в дисертационния труд на Десислава Димитрова, посветен на морфологичната категория *състояние на действието* в българския език и на перфекта във френския, английския и немския език (в партиципиален контекст) и защитен през 2020 г., както и в монографията на Петър Лянгузов „Темпоралното значение предходност и неговото изразяване в българския, полския и горнолужишкия език“ (Лянгузов/Lyanguzov 2014). В най-ново време докторант Полина Табакова работи по дисертация на тема „Съпоставителен анализ на морфологичните категории наклонение и време в испанския и българския език“.

През годините Пловдивският университет се утвърждава и като научен център, в който се прилагат идеите на А. В. Бондарко за функционално-семантичните категории в естествените езици. Тази методологическа платформа се използва в редица изследвания на автори като доц. д-р Красимира Чакърова, доц. д.ф.н. Константин Куцаров, гл. ас. д-р Лилия Иванова, на представители на най-младата генерация филолози: д-р Енчо Тилев, д-р Здравко Минчев, д-р Ирена Русева, д-р Милена Видралска, както и на настоящите докторанти Олга Моллова, Васил Стаменов и др. Курс по функционална граматика е включен и в учебната програма на студентите от магистърската програма „Актуална българистика“ (с лектор доц. д-р К. Чакърова).

Подходът на функционално-семантичното описание е приложен успешно в монографиите „Аспектуалност и количество“ (Чакърова/Chakarova 2003) и „Императивът в съвременния български език“ (Чакърова/Chakarova 2009) на К. Чакърова, „Следходността в българския език“ на К. Куцаров (Куцаров/Kutsarov 2010); в докторските дисертации на Енчо Тилев („Категориални и некатегориални значения в руската морфология /в съ-

поставка с български/, 2017); М. Видралска („Пасивност, залог и причастия в съвременния български език“, 2017); З. Минчев („Имперсоналността в съвременния български език“, 2018), И. Русева („Модалното значение възможност и изразяването му в съвременния български език“, 2022), както и в редица специализирани статии: „За ролята на периферните средства при предаването на българския плюсквамперфект на полски език“ (Иванова/Ivanova 2005); „За полските конструкции с глагола ‘mieć’ + страдателно причастие и техните аналози в българския език“ (Иванова/Ivanova 2012); „Лексикални модификатори за изразяване на императивност в съвременния български език“ (Чакърова/Chakarova 20016); „Служебни думи – модификатори за следходност“ (Куцаров/Kutsarov 2006); „Към въпроса за типологията на функционално-семантичните полета“ (Чакърова/Chakarova 2017); „Лексикални и синтактични средства за изразяване на умозаключителна модалност в съвременния български език“ (Чакърова/Chakarova 2021); „Наблюдения върху функционирането на периферийните свидетелски модификатори в съвременния български език“ (Стаменов/Stamenov 2022) и др.

Не можем да не споменем и това, че вече четвърт век в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ се провежда олимпиада по морфология на съвременния български език, която се утвърждава като школа за млади лингвистични таланти. Четирима от отличените в тази морфологична надпревара – Здравко Минчев, Гергана Петкова, Десислава Борисова, Ирена Русева, са вече доктори по филология, а други трима са докторанти по морфология – Полина Табакова, Диана Мъркова, Васил Стаменов. Езиковедското състезание е нестандартна и ефикасна форма за проверка на знанията в областта на българската морфология. Провежда се ежегодно от 1999 г. до днес по идея на доц. Красимира Чакърова и с активното съдействие на проф. И. Куцаров, доц. К. Куцаров, ас. Мария Павлова и ас. Десислава Димитрова, като в него вземат участие всички желаещи студенти третокурсници от Филологическия факултет. То е организирано на тестов принцип и обхваща целия изучаван материал. Оценяването става по точкова система. Съорганизатор на олимпиадата е Лингвистичният клуб „Проф. Борис Симеонов“, който осигурява и част от наградния фонд. Най-добре представилите се студенти се награждават на специална церемония, като класираният се на първо място получава званието „Морфолог на годината“. Младите хора, участвали в това събитие, го съпреживяват като празник в академичния календар.

Когато говорим за научните постижения на проф. Иван Куцаров и на създадената от него школа по морфология и функционална граматика, бихме припомнили заглавието на една юбилейна книга, издадена през далечната 2002 г. и посветена на неговата шестдесетгодишнина – „Пространства на езика и присъствието“. Сега ни се струва, че това заглавие изразява много точно същината на творческото му дело: присъствие чрез словото.

И си припомняме забележителните му думи: „Всеки изследовател в областта на даден славянски език и литература трябва да се смята славист, като една от най-важните му задачи е приобщаването на националната култура към общославянската“.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрейчин 1938/2010: *Андрейчин, Л.* Глаголната система в съвременния български език. София, Издателство на Българската академия на науките „Проф. Марин Дринов“, 2010.
- Бояджиев, Куцаров, Пенчев 1998: *Бояджиев, Т., Ив. Куцаров, Й. Пенчев.* Съвременен български език. София, Издателска къща „Петър Берон“.
- Дикова 2001: *Дикова, Б.* Към въпроса за преносните употреби на формата за сегашно време в българския и чешкия език. – В: *10 години Бургаски свободен университет. Юбилейна научна конференция с международно участие „Университетът през третото хилядолетие“*, т. IV. Бургас, с. 158–168.
- Дикова 2002: *Дикова, Б.* Граматическите транспозиции по лице и число в българския и чешкия език. – *Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“*, т. 40, кн. I – Филология, с. 117–126.
- Дикова 2003: *Дикова, Б.* Българското бъдеще време в миналото и функционалните му съответствия в чешкия език. – *Славистика. II. По случай XIII Международен конгрес на славистите в Любляна*, с. 135–144.
- Дикова 2006: *Дикова, Б.* Транспозициите по таксис в българския език и функционалните им съответствия в чешкия език. – В: *Научни трудове на Съюза на учените в България – Пловдив. Естествени и хуманитарни науки*, том VII, с. 306–313.
- Зидарова 1984: *Зидарова, В.* За някои особености на плана на изразяване на категорията определеност – неопределеност. – *Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“*, том 22, с. 295–301.
- Зидарова 1996: *Зидарова, В.* Типологична характеристика на детерминацията и нейните изразни средства в съвременния български книжовен език. – *Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“*, том 34, с. 77–84.
- Зидарова 2018: *Зидарова, В.* Семантика и прагматика на именната детерминация в българския език. Пловдив, „Коала прес“.
- Иванова 2005: *Иванова, Л.* За ролята на периферните средства при предаването на българския плюсквамперфект на полски език. – В: *Z małą ojczyzną w sercu. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Zdanczewiczowi (25 – 26 maja, Obrzycko)*. Poznań, с. 269–276.
- Иванова 2012: *Иванова, Л.* За полските конструкции с глагола ‘mieć’ + страдателно причастие и техните аналози в българския език. – В: *Езикът на времето. Сборник с доклади по случай 70-годишния юбилей на проф. д.ф.н. Иван Куцаров*. Пловдив, с. 291–301.
- Иванова 2012а: *Иванова, Л.* За ролята на лексикалните средства при изразяването на темпоралност в българския и полския език. – *Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“*, том 50, кн. 1, сб. В – Филология, с. 394–402.

- Иванова 2012б: *Иванова, Л.* За резултативността в полския език (в съпоставка с българския език). – В: *Време и история в славянските езици, литератури и култури*. Сборник с доклади от Единадесетите национални славистични четения, 19–21 април 2012. Том първи. Езикознание. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, с. 21–27.
- Иванова 2015: *Иванова, Л.* Семантични типове темпорални наречия в българския и полския език. – В: *Движение и пространство в славянските езици, литератури и култури*. Сборник от Дванадесетите международни славистични четения, София, 9–10 май 2014 г. Том първи. Езикознание. София, Университетско издателство УИ „Св. Климент Охридски“, с. 295–301.
- Куцаров 1978: *Куцаров, И.* Преизказни модификатори в западните славянски езици – *Съпоставително езикознание*, III, № 6, с. 47–54.
- Куцаров 1978б: *Куцаров, И.* Преизказни модификатори в източните славянски езици – *Съпоставително езикознание*, III, № 5, с. 40–48.
- Куцаров 1978в: *Куцаров, И.* Преизказни модификатори в южните славянски езици – *Съпоставително езикознание*, III, № 4, с. 41–52.
- Куцаров 1979: *Куцаров, И.* Към въпроса за функционално-семантичните категории и взаимодействието помежду им. – *Език и литература*, № 2, с. 38–51.
- Куцаров 1980: *Куцаров, И.* Увод в славянската филология. Езиковедска славистика. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Куцаров 1980б: *Куцаров, И.* Теорията за функционално-семантичните категории като основа за синхронно описание на българския език. – *Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“*, т. 18, кн. 5 – Филология, с. 19–46.
- Куцаров 1984: *Куцаров, И.* Преизказването в българския ези. София, Народна просвета.
- Куцаров 1985: *Куцаров, И.* Очерк по функционално-семантична граматика на българския език. Пловдив, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“.
- Куцаров 1986: *Куцаров, И.* Морфологоцентричният вариант на функционалната граматика – предимства и недостатъци. – *Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“*, т. 24, 1986, кн. 1 – *Българска филология*, с. 7–12.
- Куцаров 1994: *Куцаров, И.* Едно екзотично наклонение на българския глагол. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Куцаров 2002: *Куцаров, И.* Славяните и славянската филология. Пловдив, Пловдивско университетско издателство.
- Куцаров 2007: *Куцаров, И.* Теоретична граматика на българския език. Морфология. Пловдив, Университетско издателство „Паисий Хилендарски“.
- Куцаров 2015: *Куцаров, И.* Световните форуми на славянската филология. Пловдив, Университетско издателство „Паисий Хилендарски“.
- Куцаров 2017: *Куцаров, И.* Evidential не е преизказност. – В: *Доклади от юбилейната научна сесия „Съвременни тенденции в езиковедските изследвания“*, посветена на 85 години от рождението на проф. д.ф.н. Йордан Пенчев. София, Издателство на Българската академия на науките „Проф. Марин Дринов“, с. 41–53.

- Куцаров 1998: *Куцаров, К.* Свидетелственост – граема в категорията вид на изказването. – *Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“*, т. 36, кн. 1 – Филология, с. 209–218.
- Куцаров 2001: *Куцаров, К.* Сегашно страдателно причастие в съвременния български език. – В: *10 години Бургаски свободен университет. Юбилейна научна конференция с международно участие „Университетът през третото хилядолетие“*, том IV. Бургас, с. 127–133.
- Куцаров 2006: *Куцаров, К.* Служебни думи – модификатори за следходност. – *Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“*, т. 44, кн. 1 – Филология, с. 187–197.
- Куцаров 2008: *Куцаров, К.* Няма минало несвършено деятелно причастие. – *Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“*, том 46, кн. 1., сб. А, с. 323–337.
- Куцаров 2010: *Куцаров, К.* Следходността в българския език. Пловдив, Университетско издателств „Паисий Хилендарски“.
- Куцаров 2012: *Куцаров, К.* Българското причастие. Пловдив, Университетско издателство „Паисий Хилендарски“.
- Куцаров 2013: *Куцаров, К.* Категорията залог в рамките на причастната система на съвременния български език. – *Славистика IV*. В чест на XV международен славистичен конгрес в Минск 2013. Пловдив, Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, с. 84–92.
- Куцаров 2022: *Куцаров, К.* Българските лексемни класове и учението за частите на речта. София, Колибри.
- Любенова 2001: *Любенова, Е.* Помагало по сравнителна граматика на славянските езици. Пловдив, Университетско издателство „Паисий Хилендарски“.
- Любенова 2001: *Любенова, Е.* Формално моделиране на лексикалната омонимия (върху материал от български, руски и чешки език). Пловдив, Макрос.
- Любенова 2003: *Любенова, Е.* Граматика на горнолужишкия език. Пловдив, Макрос.
- Любенова 2006: *Любенова, Е.* Семантика на творителния падеж в горнолужишкия език. Пловдив, Макрос.
- Лянгузов 2014: *Лянгузов, П.* Темпоралното значение преходност и неговото изразяване в българския, полския и горнолужишкия език. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Маровска 2005: *Маровска, В.* Новобългарският перфект. Функционални метаморфози и теоретични предизвикателства. София, Ромина.
- Маровска 2013: *Маровска, В.* Референция и рефериране в света на езика. Пловдив, Университетско издателство „Паисий Хилендарски“.
- Стаменов 2022: *Стаменов, В.* Наблюдения върху функционирането на периферийните свидетелски модификатори в съвременния български език. – *Verba iuvenium*, т. 4. Пловдив, Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, с. 53–66.
- Чакърлова 2000: *Чакърлова, Кр.* Помагало по българска морфология. Пловдив, Пловдивско университетско издателство.

- Чакърова 2001а: *Чакърова, Кр.* Към въпроса за парадигматичната природа на някои спорни вербални съчетания в съвременния български език, или за „граничните“ зони в граматиката. – В: *10 години Бургаски свободен университет. Юбилейна научна конференция с международно участие „Университетът през третото хилядолетие“*, т. IV, Бургас, с. 139–154.
- Чакърова 2001б: *Чакърова, Кр.* Лексикални модификатори за изразяване на императивност в съвременния български език. – *Обучението по български език в началото на XXI век*. Смолян, 2001, с. 33–37.
- Чакърова 2003: *Чакърова, Кр.* Аспектуалност и количество. Велико Търново, Фабер.
- Чакърова 2008: *Чакърова, Кр.* Повелителните да-конструкции в съвременния български език и проблемът за „българския конюнктив“. – *Славистика. III*. В чест на XIV международен конгрес на славистите, Охрид, 2008 г. Пловдив, 2008, с. 98–112.
- Чакърова 2009: *Чакърова, Кр.* Императивът в съвременния български език. Пловдив, Пигмалион.
- Чакърова 2013: *Чакърова, Кр.* За статута на конструкциите от типа *съм* + минало страдателно причастие. – *Славистика. IV*. В чест на XV международен славистичен конгрес в Минск, 2013 г. Пловдив, Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, с. 70–84.
- Чакърова 2015: *Чакърова, Кр.* Към въпроса за противопоставянето аорист – имперфект в съвременния български език. – В: *Да (пре)откривааш думите. Юбилеен сборник, посветен на проф. д.ф.н. Вера Маровска*. Пловдив, Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, с. 49–62.
- Чакърова 2017: *Чакърова, Кр.* Към въпроса за типологията на функционално-семантичните полета. – *Български език и литература*, Vol. 59, № 4, 2017, с. 425–432.
- Чакърова 2021: *Чакърова, Кр.* Лексикални и синтактични средства за изразяване на умозаклучителна модалност в съвременния български език. – В: *Отговорността пред езика. Сборник, посветен на 90-годишнината от рождението на проф. д-р Т. Бояджиев*. Шумен, Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, с. 234–249.

REFERENCES

- Andreychin 1938/2010: *Andreychin, L.* Glagolnata sistema v savremenniya balgarski ezik. Sofia, Izdatelstvo na Balgarskata akademiya na naukite “Prof. Marin Drinov”.
- Boyadzhiev, Kutsarov, Penchev 1998: *Boyadzhiev, T., Iv. Kutsarov, Y. Penchev.* Savremeneni balgarski ezik. Sofia, Izdatelska kashta “Petar Beron”.
- Chakarova 2000: *Chakarova, Kr.* Pomagalo po balgarska morfologiya. Plovdiv, Plovdivsko universitetsko izdatelstvo.
- Chakarova 2001a: *Chakarova, Kr.* Kam vaprosa za paradigmatichnata priroda na nyakoi sporni verbalni sachetaniya v savremenniya balgarski ezik, ili za “granichnite” zoni v gramatikata. – In: *10 godini Burgaski svoboden universitet*.

- Yubileyna nauchna konferentsiya s mezhdunarodno uchastie "Universitetat prez tretoto hilyadoletie"*, t. IV, Burgas, s. 139–154.
- Chakarova 2001b: Chakarova, Kr. Leksikalni modifikatori za izrazyavane na imperativnost v savremenniya balgarski ezik. – *Obuchenieto po balgarski ezik v nachaloto na XXI vek*, Smolyan, s. 33–37.
- Chakarova 2003: Chakarova, Kr. Aspektualnost i kolichestvo. Veliko Tarnovo, Faber.
- Chakarova 2008: Chakarova, Kr. Povelitelnite *da*-konstruktsii v savremenniya balgarski ezik i problemat za balgarskiya konyunktiv. – *Slavistika. III*. V chest na XIV mezhdunaroden kongres na slavistite, Ohrid, 2008. Plovdiv, s. 98–112.
- Chakarova 2009: Chakarova, Kr. Imperativat v savremenniya balgarski ezik. Plovdiv, Pigmalion.
- Chakarova 2013: Chakarova, Kr. Za statuta na konstruktsiite ot tipa *sam* + minalo stradatelno prichastie. – *Slavistika. IV*. V chest na XV mezhdunaroden slavistichen kongres v Minsk, 2013. Plovdiv, Universitetsko izdatelstvo "Paisii Hilendarski", s. 70–84.
- Chakarova 2015: Chakarova, Kr. Kam vaprosa za protivopostavyaneto aorist – imperfekt v savremenniya balgarski ezik. – In: *Da (pre)otkrivash dumite. Yubileen sbornik, posveten na prof. d.f.n. Vera Marovska*. Plovdiv, Universitetsko izdatelstvo "Paisii Hilendarski", s. 49–62.
- Chakarova 2017: Chakarova, Kr. Kam vaprosa za tipologiyata na funktsionalno-semantichnite poleta. – *Balgarski ezik i literatura*, Vol. 59, N 4, s. 425–432.
- Chakarova 2021: Chakarova, Kr. Leksikalni i sintaktichni sredstva za izrazyavane na umozaklyuchitelna modalnost v savremenniya balgarski ezik. – In: *Otgovornostta pred ezika. Sbornik, posveten na 90-godishninata ot rozhdenieto na prof. d-r T. Boyadzhiev*. Shumen, Universitetsko izdatelstvo "Episkop Konstantin Preslavski", s. 234–249.
- Dikova 2001: Dikova, B. Kam vaprosa za prenosnite upotrebi na formata za segashno vreme v balgarskiya i cheshkiya ezik. – In: *10 godini Burgaski svoboden universitet. Yubileyna nauchna konferentsiya s mezhdunarodno uchastie "Universitetat prez tretoto hilyadoletie"*, t. IV. Burgas, s. 158–168.
- Dikova 2002: Dikova, B. Gramaticheskite transpozitsii po litse i chislo v balgarskiya i cheshkiya ezik – *Nauchni trudove na Plovdivskiya universitet "Paisii Hilendarski"*, t. 40, kn. I, 2002 – Filologiya, s. 117–126.
- Dikova 2003: Dikova, B. Balgarskoto badeshte vreme v minaloto i funktsionalnite mu saotvetstviya v cheshkiya ezik. – *Slavistika. II*. Po sluchay HIII Mezhdunaroden kongres na slavistite v Lyublyana, s. 135–144.
- Dikova 2006: Dikova, B. Transpozitsiite po taksis v balgarskiya ezik i funktsionalnite im saotvetstviya v cheshkiya ezik. – In: *Nauchni trudove na Sayuza na uchenite v Bulgaria – Plovdiv*. Estestveni i humanitarni nauki, tom VII, s. 306–313.
- Ivanova 2005: Ivanova, L. Za rolyata na perifernite sredstva pri predavaneto na balgarskiya pluskvamperfekt na polski ezik. – In: *Z małą ojczyzną w sercu. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Zdancewiczowi (25–26 maja, 2004, Obrzycko)*. Poznań, s. 269 – 276

- Ivanova 2012: *Ivanova, L.* Za polskite konstruktsii s glagola ‘mieć’ + stradatelno prichastie i tehnite analozi v balgarskiya ezik. – In: *Ezikat na vremeto. Sbornik s dokladi po sluchay 70-godishnia yubiley na prof. d.f.n. Ivan Kutsarov.* Plovdiv, s. 291–301.
- Ivanova 2012a: *Ivanova, L.* Za rolyata na leksikalnite sredstva pri izrazyavaneto na temporalnost v balgarskiya i polskiya ezik. – *Nauchni trudove na Plovdivskiya universitet “Paisii Hilendarski”*, t. 50, kn. 1, sb. V – Filologiya, s. 394–402.
- Ivanova 2012b: *Ivanova, L.* Za rezultativnostta v polskiya ezik (v sapostavka s balgarskiya ezik). – In: *Vreme i istoriya v slavyanskite ezitsi, literaturi i kulturi.* Sbornik s dokladi ot Edinadesetite natsionalni slavistichni chetenia, 19–21 april 2012. T. I. Ezikoznanie. Sofia, Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”, s. 21–27.
- Ivanova 2015: *Ivanova, L.* Semanticni tipove temporalni narechiya v balgarskiya i polskiya ezik. – In: *Dvizhenie i prostranstvo v slavyanskite ezitsi, literaturi i kulturi.* Sbornik ot Dvanadesetite mezhdunarodni slavistichni cheteniya, Sofia, 9–10 may 2014 g. T. I. Ezikoznanie. Sofia, Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”, s. 295–301.
- Kutsarov 1978: *Kutsarov, I.* Preizkazni modifikatori v zapadnite slavyanski ezitsi – *Sapostavitelno ezikoznanie*, III, № 6, s. 47–54.
- Kutsarov 1978b: *Kutsarov, I.* Preizkazni modifikatori v iztochnite slavyanski ezitsi – *Sapostavitelno ezikoznanie*, III, № 5, s. 40–48.
- Kutsarov 1978c: *Kutsarov, I.* Preizkazni modifikatori v yuzhnite slavyanski ezitsi – *Sapostavitelno ezikoznanie*, III, № 4, s. 41–52.
- Kutsarov 1979: *Kutsarov, I.* Kam vaprosa za funktsionalno-semanticnitate kategorii i vzaimodeystviето pomezhdu im. – *Ezik i literatura*, N 2, s. 38–51.
- Kutsarov 1980: *Kutsarov, I.* Uvod v slavyanskata filologiya. Ezikovedska slavistika. Sofia, Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”.
- Kutsarov 1980a: *Kutsarov, I.* Teoriyata za funktsionalno-semanticnitate kategorii kato osnova za sinhronno opisanie na balgarskiya ezik. – *Nauchni trudove na Plovdivskiya universitet “Paisii Hilendarski”*, t. 18, kn. 5 – Filologiya, s. 19–46.
- Kutsarov 1984: *Kutsarov, I.* Preizkazvaneto v balgarskiya ezik. Sofia, Narodna prosveta.
- Kutsarov 1985: *Kutsarov, I.* Ocherk po funktsionalno-semanticna gramatika na balgarskiya ezik. Plovdiv, Plovdivski universitet “Paisii Hilendarski”.
- Kutsarov 1986: *Kutsarov, I.* Morfologotsentrichniyat variant na funktsionalnata gramatika – predimstva i nedostatatsi. – *Nauchni trudove na Plovdivskiya universitet “Paisii Hilendarski”*, t. 24, 1986, kn. 1 – Balgarska filologiya, s. 7–12.
- Kutsarov 1994: *Kutsarov, I.* Edno ekzotichno naklonenie na balgarskiya glagol. Sofia, Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”.
- Kutsarov 2002: *Kutsarov, I.* Slavyanite i slavyanskata filologiya. Plovdiv, Plovdivsko universitetsko izdatelstvo.
- Kutsarov 2007: *Kutsarov, I.* Teoretichna gramatika na balgarskiya ezik. Morfologiya. Plovdiv, Universitetsko izdatelstvo “Paisii Hilendarski”.
- Kutsarov 2015: *Kutsarov, I.* Svetovnite forumi na slavyanskata filologiya. Plovdiv, Universitetsko izdatelstvo “Paisii Hilendarski”.

- Kutsarov 2017: *Kutsarov, I. Evidential ne e preizkaznost. – Dokladi ot yubileynata nauchna sesia “Savremenni tendentsii v ezikovedskite izsledvaniya”, posvetena na 85 godini ot rozhdenieto na prof. d.f.n. Yordan Penchev. Sofia, Izdatelstvo na Balgarskata akademiya na naukite “Prof. Marin Drinov”, s. 41–53.*
- Kutsarov 1998: *Kutsarov, K. Svidetelstvenost – gramema v kategoriyata vid na izkazvaneto. – Nauchni trudove na Plovdivskiya universitet “Paisii Hilendarski”, T. 36, kn. 1 – Filologiya, s. 209–218.*
- Kutsarov 2001: *Kutsarov, K. Segashno stradatelno prichastie v savremenniya balgarski ezik. – In: 10 godini Burgaski svoboden universitet. Yubileyna nauchna konferentsiya s mezhdunarodno uchastie “Universitetat prez tretoto hilyadoletie”, tom IV. Burgas, s. 127–133.*
- Kutsarov 2006: *Kutsarov, K. Sluzhebni dumi – modifikatori za sledhodnost. – Nauchni trudove na Plovdivskiya universitet “Paisii Hilendarski”, T. 44, kn. 1 – Filologia, s. 187–197.*
- Kutsarov 2008: *Kutsarov, K. Nyama minalo nesvarsheno deyatelno prichastie. – Nauchni trudove na Plovdivskiya universitet “Paisii Hilendarski”, tom 46, kn. 1., sb. A, s. 323–337.*
- Kutsarov 2010: *Kutsarov, K. Sledhodnostta v balgarskiya ezik. Plovdiv, Universitetsko izdatelstvo “Paisii Hilendarski”.*
- Kutsarov 2012: *Kutsarov, K. Balgarskoto prichastie. Plovdiv, Universitetsko izdatelstvo “Paisii Hilendarski”.*
- Kutsarov 2013: *Kutsarov, K. Kategoriyata zalog v ramkite na prichastnata sistema na savremenniya balgarski ezik. – Slavistika IV. V chest na XV mezhdunaroden slavistichen kongres v Minsk 2013 g., Plovdiv, Universitetsko izdatelstvo “Paisii Hilendarski”, s. 84–92.*
- Kutsarov 2022: *Kutsarov, K. Balgarskite leksemni klasove i uchenieto za chastite na rechta. Sofia, Kolibri.*
- Lyubenova 2001: *Lyubenova, E. Pomagalo po sravnitelna gramatika na slavyanskite ezitsi. Plovdiv, Universitetsko izdatelstvo “Paisii Hilendarski”.*
- Lyubenova 2001: *Lyubenova, E. Formalno modelirane na leksikalnata omonimiya (varhu material ot balgarski, ruski i cheshki ezik). Plovdiv, Makros.*
- Lyubenova 2003: *Lyubenova, E. Gramatika na gornoluzhishkiya ezik. Plovdiv, Makros.*
- Lyubenova 2006: *Lyubenova, E. Semantika na tvoritelniya padezh v gornoluzhishkiya ezik. Plovdiv, Makros.*
- Lyanguzov 2014: *Lyanguzov, P. Temporalното значение prehodnost i negovoto izrazyavane v balgarskiya, polskiya i gornoluzhishkiya ezik. Sofia, Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”.*
- Marovska 2005: *Marovska, V. Novobalgarskiyat perfekt. Funktsionalni metamorfozi i teoretichni predizvikatelstva. Sofia, Romina.*
- Marovska 2013: *Marovska, V. Referentsiya i referirane v sveta na ezika. Plovdiv, Universitetsko izdatelstvo “Paisii Hilendarski”.*
- Stamenov 2022: *Stamenov, V. Nablyudeniya varhu funktsioniraneto na periferiynite svidetelski modifikatori v savremenniya balgarski ezik. – Verba iuvenium, t. 4. Plovdiv, Universitetsko izdatelstvo “Paisiiy Hilendarski”, s. 53–66.*

Zidarova 1984: *Zidarova, V. Za nyakoi osobenosti na plana na izrazyavane na kategoriyata opredelenost – neopredelenost – Nauchni trudove na Plovdivskiya universitet "Paisii Hilendarski"*, t. 22, s. 295–301.

Zidarova 1996: *Zidarova, V. Tipologichna harakteristika na determinatsiyata i neynite izrazni sredstva v savremenniya balgarski knizhoven ezik. – Nauchni trudove na Plovdivskiya universitet "Paisii Hilendarski"*, t. 34, s. 77–84.

Zidarova 2018: *Zidarova, V. Semantika i pragmatika na imennata determinatsiya v balgarskiya ezik. Plovdiv, "Koala pres"*.

☒ Доц. д-р Красимира Чакърова

☒ Докт. Васил Стаменов

Катедра по български език, Филологически факултет

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

ул. „Цар Асен“ 24, 4000 Пловдив, България

☒ *Assoc. Prof. Krasimira Chakarova, PhD*

☒ *Vasil Stamenov*

Department of Bulgarian Language, Faculty of Philology

Paisii Hilendarski University of Plovdiv

24, Tsar Asen St., 4000 Plovdiv, Bulgaria